

УДК 159.964

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.24>**Ю. О. Сіденко**кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**О. Г. Стасько**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**О. Ю. Франчук**старший викладач кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПЕРИНАТАЛЬНОЇ СИМВОЛІКИ У ПРОЦЕСІ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ (АСПП)

Статтю присвячено дослідженню актуальної теоретико-методологічної проблеми – пошуку шляхів глибинного пізнання психологічного змісту перинатальної символіки, яка оприлюднена засобами репрезентації майбутніх психологів у груповому психокорекційному процесі активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Ця наукова робота здійснена у психодинамічній парадигмі, яка своєю чергою синтезує психоаналітичний, феноменологічний, гуманістичний та інші підходи до пізнання психіки суб'єкта. Висвітлення кількісних результатів дослідження підтверджує, що діагностико-корекційний процес у групах АСПП відкриває суб'єкту можливості для саморозвитку, усвідомити смислові аспекти конфліктогенності власної психіки, особливо ті, які породжені фіксаціями перинатального періоду, і реконструювати відповідну енергію у прогресивному векторі (із «мортідо» у «лібідо»).

Стаття звертає увагу на факт мимовільної активності перинатальних факторів, які «просяться на поверхню», долаючи сюжетно-тематичні (авторські) смисли репродукції. Тобто перинатальна символіка носить архетипний характер, який апріорі ставить інтенціонально-емотивну орієнтацію (заряд енергії), що має когнітивну підпорядкованість. Перинатальні проблеми суб'єкта проявляються в суперечливих тенденціях – до об'єктування і водночас до створення таємниці, що вказує на наявність її едіпальної складової частини, пізнання якої потребує психоаналізу в багаторівневому, порційно-поступальному процесі діагностики в єдності з корекцією.

У роботі доведено дослідну значущість візуалізованої репрезентації психіки майбутніх психологів у пізнанні перинатальної символіки, яка каталізується слідовими ефектами психіки та дитячими фіксаціями у домовний період розвитку, які деструктують особистісні передумови фахового становлення психолога; вплив перинатальних слідових фіксацій на життєдіяльність та особистісні параметри професійного зростання психолога-практика.

У статті стверджується, що перинатальний період відіграє провідну роль у виникненні деструкцій поведінки суб'єкта, що є вкрай небажаним для майбутнього психолога, у фахові обов'язки якого входить адекватне відображення ситуації «тут і зараз», що задає результативність взаємодії з іншою людиною. Майбутній психолог у групах АСПП набуває інструментів до особистісного зростання, перспектив саморозвитку, а психіку пізнає не лише теоретично, а на власному рефлексивному досвіді глибинного самоаналізу, який відкриває можливості особистісного і професійного новостановлення.

Ключові слова: символ, свідоме, несвідоме, самопрезентація, психокорекція.

Постановка проблеми. Огляд наукової літератури фіксує розмаїття методичних підходів до досліджень перинатального періоду розвитку (ЛСД-терапія, аналіз сновидінь, фантазій тощо). Водночас малорозкритою залишається проблема слідових ефектів, фіксацій, які зберігають енергетичну потентність та впливають на поведінку особи впродовж її життя. Пізнання перинатальної

символіки у візуалізованій репрезентації суб'єкта припускає використання глибинно-орієнтованих методів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема внутрішньоутробного періоду привертала увагу багатьох дослідників із різних галузей науки і практики. У зарубіжних країнах розвиток перинатології пов'язаний як із діяльністю

лікарів-новаторів, що шукали нові шляхи вдосконалення акушерства (Ф. Ламазе [1], Дж. Дік-Рід [2] та ін.), так і з виникненням психоаналізу (З. Фрейд [3], А. Фрейд [4], М. Айнсворт [5], Дж. Боулбі [6], Д. Віннікотт [7], С. Гроф [8], М. Кляйн [9], О. Ранк [10] та ін.). Враховувались дослідження вітчизняних учених, що зорієнтовані на вивчення психіки людини на ранніх етапах онтогенезу в контексті особистісного розвитку дитини (З. Карпенко [11], В. Москалець [12], О. Паркулаб [13] та ін.). Доводиться, що перинатальний період є унікальним періодом, який залишає сліди, що синтезуються у фіксаціях, які мають вплив на подальше життя людини.

Мета статті – розкрити психодинамічні основи АСПП, його методів, які пов'язані з об'єктивуванням цілісності психіки у її свідомих та несвідомих проявах; визначити основні психологічні показники результативності психокорекційного процесу із застосуванням візуалізованої репрезентації.

Виклад основного матеріалу. Стаття виконана у руслі психодинамічної парадигми, яка враховує універсальність законів функціонування психіки, що розробляється академіком НАПН України Т. Яценко. Психодинамічна парадигма спирається на розуміння цілісності психіки з урахуванням особливостей специфіки та автономії сфер свідомого та несвідомого; «голографічну будову несвідомого; мимовільну активність суб'єкта (за якої окремі елементи психічного втілюють сутність цілого), процесуальну діагностику, що є основою глибинного пізнання» [14, с. 30].

Психодинамічна парадигма на основі багаторічної діагностико-корекційної практики засвідчила, що психіка цілісна за наявності функціональних відмінностей та автономії сфер свідомого та несвідомого. Отже, психодинамічний підхід спирається на: голографічну будову несвідомого; мимовільну активність суб'єкта (за якої окремі елементи психічного втілюють сутність цілого), процесуальну діагностику, що є основою глибинного пізнання [15]. У контексті глибинного пізнання важливим є доповнення лінійними взаємозалежностями структури психіки, введене в науку З. Фрейдом: Супер-Его, Его, Ід (див. рис. 1). Модель внутрішньої динаміки психіки (далі – Модель) включає не лише функціональний дуалізм (свідоме↔несвідоме), але й відкриває шляхи дослідження психіки в її цілісності за допомогою введення «невидимого горизонту» та «імпліцитного порядку», які об'єднують обидві сфери. Взаємозв'язки двох сфер (свідоме↔несвідоме) можна окреслити такими категоріями: ізоморфізм і гомоморфізм (за вертикаллю); симетрія та асиметрія (різноспрямованість) – стрілки 1–2 і 5–6 (рис. 1). Інтегративну функцію психологічних захистів на Моделі відо-

бражає еліпс, що вказує на їх всеосяжність завдяки одночасній приналежності до свідомого і несвідомого. Зауважимо, що захист є інтегративним, диспозиційним утворенням, що має багатоврівневу структуру, яка включає когнітивний, емотивний і поведінковий аспекти. Захисна система підкорена єдиному генеральному механізмові – «від слабкості до сили» [16].

Теоретичний розвиток психодинамічного підходу спирається на результати діагностико-корекційної практики за методом активного соціально-психологічного пізнання (далі – АСПП). Цьому сприяє також інтеграція наукових здобутків у психодинамічній парадигмі з іншими науками, зокрема, квантовою фізикою (Д. Бом [17], Н. Бор [18], А. Ейнштейн [19] та ін.), фізіологією (П. Анохін [20], Н. Бернштейн [21]), хімією (І. Пригожин [22]). У сукупності вони розширюють розуміння психічного в його універсальності та єдності законів, яким підпорядковані як духовні, так і матеріальні аспекти світу, в якому народжується, розвивається людина.

Найістотнішою відмінністю психодинамічного підходу до пізнання психіки в її цілісності є орієнтація на такі прийоми візуалізації психічного, які сприяють цілісному виявленню психіки суб'єкта. Для цього ми керуємось відповідним принципом додатковості пізнання психіки. Принцип додатковості введений основоположником квантової фізики – Н. Бором для подолання бар'єру в розумінні єдиної фізичної реальності у ньютонівському і квантовому її сприйнятті. Цей принцип не суперечить тому, що механічні (предметні) і квантові (ідеальні) об'єкти мають бути описані у різних дослідно-експериментальних ситуаціях із використанням відповідної термінології [15].

З позиції психодинамічної теорії принцип додатковості може бути реалізований у психології шляхом введення двох принципів, орієнтованих на специфіку суб'єктивної реальності психічного – принципу невід'ємності свідомої сфери від несвідомої та принципу «із іншого». Перший принцип націлює увагу на те, що дві сфери психіки не лише взаємопов'язані, але і неявно приналежні до самого процесу формування іншої сфери. Якщо це так, то між ними є латентно-інформаційна обізнаність, яка обмежена у свідомій сфері. Вводячи принцип невід'ємності Т. Яценко пише, що «в конкретному акті спонтанної поведінки суб'єкта незмінно присутня дієвість як свідомої, так і несвідомої сфер психіки» [14, с. 115]. Метод АСПП націлений не на свідоме і не на несвідоме у їх окремість, а на лінію їх дотичності один до одного, що умовно можна назвати «горизонтом». Функціональна невід'ємність підструктур психіки означає, що свідоме не існує без несвідомого, і навпаки, не було б свідомого – не було б і категорії несвідомого.

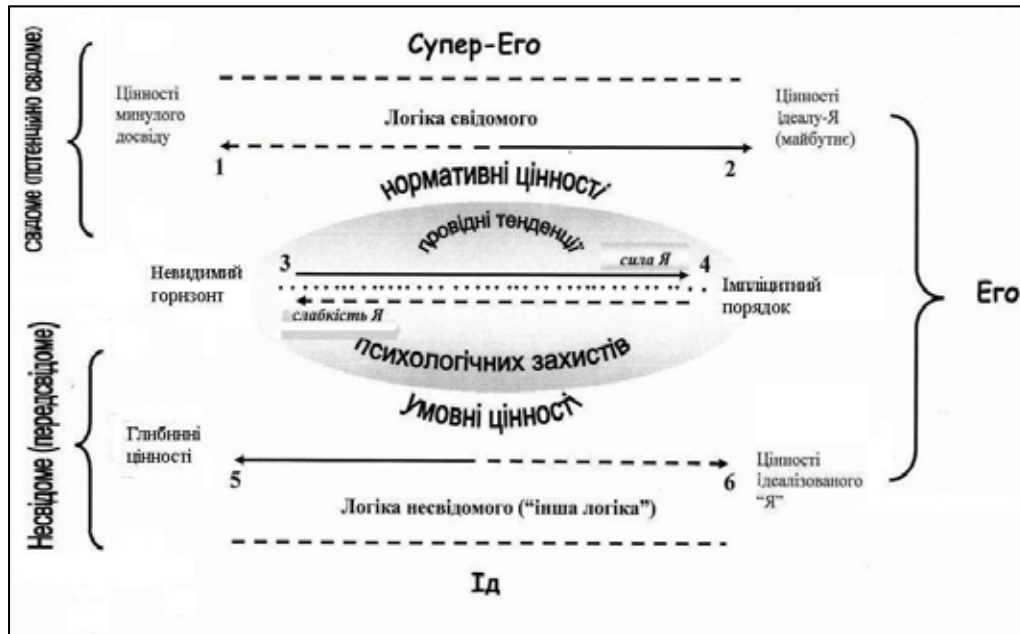

Рис. 1. Модель внутрішньої динаміки психіки

Принцип «із іншого» орієнтує пізнавальний процес на врахування особливостей несвідомої сфери в її функціональній асиметричності стосовно сфери свідомого у разі їх взаємовпливу одна на одну. Укажемо основні положення принципу «із іншого» [13]: незворотність (неповторність) спонтанної активності суб'єкта; взаємозв'язок у психіці «зворотних» і «незворотних» у часі процесів; існування неусвідомлюваного в симультанності взаємозв'язку часу і простору; залежність особливостей візуалізації (репрезентації) як від внутрішніх (провідних) детермінант, так і від пропонованих засобів (пісок, глина, камені тощо); участь архетипів у перекодуванні «іншого» в явне у вияві інваріантності поведінки та ін.

Дослідження результативності глибинного пізнання перинатальної символіки у процесі (АСПП) розкрито через три показники: загальні результати, які отримують учасники груп АСПП, індивідуальні результати, які одержані завдяки особистісній психокорекції, та формалізовані показники, які презентують динаміку емоційних станів і тенденцій у поведінці. Для визначення формалізованих результатів АСПП вимірювалися рівень тривожності та рівень мотивації до успіху учасників дослідження, чому відповідають використані тестові методика: шкала самооцінки рівня особистісної тривожності (розробка Ч. Спілбергера, адаптація Ю. Ханіна), методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерса) [23].

Дослідження проводилося упродовж 2014–2017 років. У ході дослідження було сформовано репрезентативну вибірку студентів (238 осіб), на

основі якої було створено експериментальну групу, що становила 119 осіб, та контрольну – 119 осіб. До складу експериментальної групи входили студенти 1 курсу (2014 р.) Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, що навчалися за спеціальностями «Практична психологія» та «Психологія», які проходили заняття за методом АСПП. До складу контрольної групи входили студенти 1 курсу (2014 р.) Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, що навчалися за спеціальністю «Соціальна педагогіка» і не проходили до групи АСПП. Експериментальна і контрольна групи складались з осіб віком від 17 до 25 років. В експериментальній і контрольній групах у 2014 і 2017 роках було проведено тестування за шкалою самооцінки рівня тривожності С. Ханіна і за методикою діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Статистичний аналіз результатів дослідження (за вказаними методиками) в експериментальній і контрольній групах було проведено за допомогою непараметричного G-критерію знаків. Вирішувалася задача оцінки достовірності зсуву у значеннях досліджуваних ознак. За шкалою самооцінки рівня тривожності (розробка Ч. Спілбергера, адаптація Ю. Ханіна) в експериментальній групі було отримано такі результати: «нульових» зсувів – 16 (між вимірами у 2013 і 2017 роках); «типових» зсувів (у бік зменшення тривожності) – 94; «нетипових» зсувів (у бік збільшення тривожності) – 9. Таким чином, емпіричне значення критерію (Гемп.=9) менше за відповідне критичне значення (Гкрит.=37). Гемп.=9 < Гкрит.=37 (p < 0,01).

Отримані результати тестування дають змогу зробити висновок про те, що зменшення тривожності студентів спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» внаслідок проведеної психокорекційної роботи є статистично достовірним ($p < 0,01$).

За методикою діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса (в частині визначення помірковано високого рівня мотивації) в експериментальній групі було отримано такі результати: «нульових» зсувів – 24 (між вимірами у 2013 і 2017 роках); «типових» зсувів (у бік збільшення помірковано високого рівня мотивації) – 89; «нетипових» зсувів (у бік зменшення помірковано високого рівня мотивації) – 6. Таким чином, емпіричне значення критерію Гемп. $=6$. Гемп. $=6 < G_{крит.}=35$ ($p < 0,01$).

Отримані результати тестування дають змогу зробити висновок про те, що збільшення помірковано високого рівня мотивації до успіху у студентів спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» (внаслідок проведеної психокорекційної роботи) є статистично достовірним ($p < 0,01$).

У контрольній групі студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» статистично значимих змін у рівнях тривожності та мотивації до успіху (між вимірами у 2014 і 2017 роках) зафіксовано не було.

Виявлення відмінностей у рівні досліджуваних ознак (високий рівень тривожності і помірковано високий рівень мотивації до успіху) між студентами спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» і студентами спеціальності «Соціальна педагогіка» здійснювалось за допомогою багатofункціонального ϕ -критерію (кутового перетворення Фішера).

Критичні значення ϕ -критерію:

$\phi_{крит.}=1,64$ ($p < 0,05$)

$\phi_{крит.}=2,31$ ($p < 0,01$).

Отримані результати тестування і їх подальша статистична обробка, проведена за допомогою кутового перетворення Фішера, дають змогу зробити такі висновки: студенти першого

курсу спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» за високим рівнем тривожності статистично достовірно переважають студентів першого курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» ($p < 0,01$); студенти п'ятого курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» за високим рівнем тривожності статистично достовірно переважають студентів п'ятого курсу спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» ($p < 0,01$); за помірковано високим рівнем мотивації до успіху студенти першого курсу спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» не мають статистично достовірних відмінностей від студентів першого курсу спеціальності «Соціальна педагогіка»; за помірковано високим рівнем мотивації до успіху студенти п'ятого курсу спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» статистично достовірно переважають студентів п'ятого курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» ($p < 0,01$).

Вищезазначений статистичний аналіз доводить ефективність психокорекційних занять за методом активного соціально-психологічного пізнання. Результати дослідження показують, що проходження занять із групової психокорекції знижує рівень особистісної тривожності та підвищує мотивацію особистості до успіху. Відбувається нівелювання особистісних деструкцій та оптимізація функціонування психіки у її цілісності.

Висновки і пропозиції. Діагностично-корекційний процес у групах АСПП дає змогу суб'єкту розширити самосвідомість, виявити смислові аспекти конфліктогенності власної психіки, особливо ті, які породжені фіксаціями перинатального періоду, і реконструювати для себе відповідну енергію в прогресивному устремлінні (з «мортідо» в «лібідо»). Сказане вище ставить перед нами додаткові задачі та окреслює перспективи подальшого дослідження особливостей «захисного» синтезу смислових параметрів детермінант перинатального періоду в просоціально-професійну канву життя дорослої людини.

Таблиця 1

Кількість студентів спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» і студентів спеціальності «Соціальна педагогіка», у яких було зафіксовано помірковано високий рівень мотивації до успіху у 2013 і 2017 роках

2013 рік				2017 рік			
Студенти спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія»		Студенти спеціальності «Соціальна педагогіка»		Студенти спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія»		Студенти спеціальності «Соціальна педагогіка»	
Абсол. к-сть	Віднос. к-сть	Абсол. к-сть	Віднос. к-сть	Абсол. к-сть	Віднос. к-сть	Абсол. к-сть	Віднос. к-сть
10	8,4%	8	6,7%	17	14,3%	6	5%
$\phi=0,49$				$\phi=2,51$			

Література:

- Lamaze F., Vellay P. L'Accouchement sans douleur par la méthode psychophysique. *Gazette médicale de France*, 1952. P. 1445–1460.
- Дик-Рид Грентли. Роды без страха. Москва, 2011. 384 с.
- Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции. Санкт-Петербург, 2007. 384 с.
- Фрейд А. Эго и механизмы защиты. Москва, 2003. 256 с.
- Ainsworth M.D. S. An ethological approach to personality development. *American Psychologist*. 1991, Vol. 46. P. 333–341.
- Боулби Дж. Привязанность. Москва, 2003. 477 с.
- Винникотт Д.В. Маленькие дети и их матери. Москва, 1998. 80 с.
- Гроф С. За пределами мозга / перевод с английского. Москва, 1993. 504 с.
- Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 2. *Любовь, вина и репарации и другие работы 1929–1942 гг.* Ижевск, 2007. 386 с.
- Ранк О. Бессознательное и формы его проявления. *Психоанализ и русская мысль*. Москва, 1994. С. 23–97.
- Карпенко З. Онтологічне обґрунтування аксіологічної персонології. *Психологія особистості*. Івано-Франківськ, 2011. № 1. С. 182–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2011_1_24.
- Москалец В.П., Колтунович Т.А. Психічне вигорання – реальність чи вигадка? *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2012. № 1 (154). С. 58–66.
- Паркулаб О.Г. Пізнання мови архетипів як основа співтворчості людини й навколишнього світу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ, 2013. Вип. 40. С. 204–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2013_40_38.
- Яценко Т.С. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта : монографія. Київ, 2015. 280 с.
- Яценко Т.С. Методологія глибоко-коррекційної підготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.
- Яценко Т.С. Проблема глибокого пізнання психіки суб'єкта в візуалізованій самопрезентації. *Психотерапія*. 2012. № 10. С. 22–30.
- Бом Д. Причинність і випадковність в сучасній фізиці. Москва, 1959. 249 с.
- Бор Н. Атомна фізика і людське пізнання. Москва, 1960. 151 с.
- Эйнштейн А. Принцип відносності. Москва, 1922. 80 с.
- Анохин П.К. Избранные труды. Кибернетика функциональных систем. Москва, 1998. 290 с.
- Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. Москва, 1990. 496 с.
- Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. Москва, 1986. 432 с.
- Сіденко Ю.О. Глибинне пізнання перинатальної символіки шляхом аналізу візуалізованої репрезентації майбутнього психолога : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2017. 508 с.

Sidenko Yu. O., Stasko O. H., Franchuk O. Yu. Methodology and results of depth cognition of perinatal symbols in the process of active social psychological cognition (ASPC groups)

The article presents the theoretical and methodological fundamentals of depth cognition, which is based on the spontaneous and involuntariness of behaviour, precision of a procedural diagnosis that is implemented in association with psycho-correction. The author's portrayal of perinatal symbols and spontaneous choice of art works copies (from a range of presented works), which have revealed elements of genital symbolism serve a hint towards a issue of "perinatal" period of formation of the subject's psyche. The proof of imperative effectualness of perinatal factors has objectified through the dialogical diagnostic-correctional process of depth cognition of the psyche. Consequently, the most significant finding of the dissertation is the fact that perinatal symbolism with its semantic parameters is not presented to the respondent's consciousness directly. Thus, it requires multilevel procedure of depth cognition.

A perinatal period possesses the power to influence formation of an individual problem of a subject (internal contradictions of the psyche) despite the mnemonic amnesia of the period. Such kind of understanding of perspectives in cognition of perinatal symbolism prompted a research initiative of conducting dialogical psychoanalysis of the process of self-presentation performed by prospective psychologists. Research took into account the fact that the tendencies of the unconscious in interaction with the conscious are latent; therefore, manifestations of representatives' semantic parameters need a psychologist's dialogical interaction with a participant.

Data obtained clarifies the impact of the perinatal period of the psyche development on the direction of involuntary motives towards the visualisation. The final interpretations of empirical material should cover objectified visualizations (representatives) of a subject as well as results of verbal dialogical interactions (psychologist-respondent).

Owing to training in groups of Active Social Psychological Cognition (ASPC groups), a prospective psychologist acquires capability of personal growth because of development of reflective cognition and social perceptive intelligence.

Key words: symbol, conscious, unconscious, selfpresentation, psyche-correction.